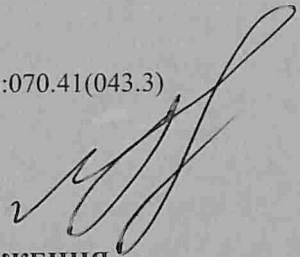


Н57

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Нетреба Марина Михайлівна

УДК 811.161.1'36:070.41(043.3)



ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ
КВАЛІФІКАТИВНИХ МОДУСНИХ КАТЕГОРІЙ
У СУЧАСНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ
(НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ УКРАЇНИ)

Спеціальність 10.02.02 – російська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

НБ НПУ



100097974

КИЇВ – 2011

7987

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі російської мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор
Іванова Людмила Петрівна,
професор кафедри російської мови
Інституту іноземної філології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
Брицин Віктор Михайлович,
заступник директора з наукової роботи
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні
НАН України

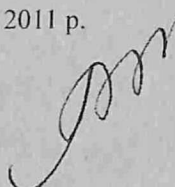
кандидат філологічних наук
Філатенко Ірина Олександрівна,
асистент кафедри російської мови
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Захист дисертації відбудеться «20» вересня 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою:
01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою:
01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «19» серпня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради



А. В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасному мовознавстві посилюється увага до аналізу суб'єктивних чинників мовлення. Дослідження, здійснені на основі прагматичного, комунікативно-функціонального підходу, зорієнтовані передусім на аналіз функціонування мовних одиниць у процесі спілкування. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговують модусні категорії – комплекс суб'єктивних значень, які відображають ставлення суб'єкта мовлення до змісту висловлення (об'єктивної інформації про дійсність, відображеної в диктумі) і до адресата.

Учення про категорії модусу й диктуму в мовознавстві вперше було запропоновано Д. М. Овсяннико-Куликовським і продовжено сучасними лінгвістами (Ш. Баллі, В. В. Виноградов, Т. Б. Алісова, Н. Д. Арупонова, В. В. Богданов, Н. І. Большакова, О. М. Вольф, В. Г. Гак, Т. В. Шмельова, В. Д. Шинкарук, О. Л. Доценко та ін.). Попри наявні в мовознавстві розвідки у галузі прагматики та комунікативної лінгвістики, суб'єктивні елементи висловлення та окремі модусні категорії до цього часу вивчені недостатньо. Дослідники називають різну кількість категорій модусу (Ш. Баллі, Е. Руле, Ж. Дюбуа й Ф. Дюбуа-Шарльє, Т. П. Ломтев, І. П. Сусов, Б. Потье, В. Г. Гак, Т. В. Шмельова, Н. І. Большакова), а тлумачення їхнього змісту та засобів вираження категоріальних значень є неоднозначним або й суперечливим, відтак питання про кількість і зміст модусних категорій у сучасній лінгвістиці залишається недостатньо опрацьованим і вимагає подальшого лінгвістичного пошуку.

Актуальність дослідження полягає в необхідності уточнення змісту й ролі модусних категорій в організації висловлення, аналізу їх обсягу та мовного оформлення на різних рівнях мови, з'ясування співвідношення диктумної та модусної частин лексико-граматичних одиниць і способів зв'язку між ними.

Об'єктом дослідження є кваліфікативні модусні категорії, а саме: авторизація, модальні й оцінні модусні категорії, за допомогою яких мовець висловлює своє ставлення до подій та інформації про ці події.

Предмет дослідження – лексико-граматичні засоби вираження модусних категорій авторизації, модальності та оцінності у сучасних публіцистичних текстах.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з науковим напрямом Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук», у межах якого здійснюється науково-дослідна робота кафедри російської мови з комплексної теми «Порівняльний аналіз слов'янських мов».

Мета та завдання дослідження. Основною метою дисертаційної роботи є з'ясування лексико-граматичних засобів вираження кваліфікативних модусних категорій у сучасних публіцистичних текстах. Для реалізації визначеної мети розв'язано такі завдання:

- уточнено зміст поняття модусу висловлення;
- з'ясовано сутність категорії модальності, визначено засоби її вираження;
- проаналізовано авторизаційні модусні категорії з погляду особливостей їхнього вираження у сучасних публіцистичних текстах;
- визначено зміст і лексико-граматичні засоби вираження модусної категорії оцінності;
- здійснено статистичний аналіз лексико-граматичних засобів вираження модусних категорій у сучасних російськомовних газетах України.

Матеріали дослідження. Джерелами для спостереження над лексико-граматичними засобами вираження модусних категорій у публіцистичних текстах слугували матеріали російськомовних газет: «2000», «Факты и комментарии», «Комсомольская правда в Украине», «Комментарии» – періоду 2005-2008 рр. Загалом проаналізовано 750 статей.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше тексти російськомовних газет розглянуто в аспекті реалізації категорій модусу. У роботі з'ясовано особливості мовного вираження кваліфікативних модусних категорій модальності, авторизації та оцінності на лексико-фразеологічному, морфологічному й синтаксичному рівнях у висловленнях сучасного публіцистичного тексту.

Теоретична значення роботи полягає в тому, що її узагальнення й висновки поглиблюють теорію диктуму і модусу висловлення, розширюють знання про модусні категорії та їх мовну реалізацію на лексико-фразеологічному, морфологічному й синтаксичному рівнях, сприяють теоретичній систематизації опису засобів вираження модусних категорій, визначають перспективи дослідження кваліфікативних модусних категорій у різних типах висловлень. Результати проведеного дослідження можуть становити значний інтерес і для науковців у галузі прагмалінгвістики, функціональної стилістики, медіалінгвістики й теорії журналістської творчості.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що отримані результати можна застосувати при викладанні лінгвістичних дисциплін у вищих закладах освіти та у написанні студентських наукових робіт.

Результати дисертації було впроваджено в навчальний процес філологічного факультету Маріупольського державного університету. Зокрема, їх використано в авторському курсі лекцій «Стилістика тексту» у межах навчальних дисциплін «Текстознавство» й «Історія російської критики та журналістики» та в курсі лекцій «Мова газети» у межах навчальної дисципліни «Теорія твору й тексту».

Методи дослідження. Дослідження кваліфікативних модусних категорій здійснювалося за допомогою різних лінгвістичних методів. Як основний у роботі використано описовий метод, що виявився в спостереженні, описі та систематизації мовних фактів. Для дослідження особливостей реалізації модусних значень у публіцистичних текстах залучався дистрибутивний метод. З метою визначення кількісних показників мовних засобів вираження категорій модусу застосовувалися прийоми симптоматичної статистики.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були апробовані на звітних наукових конференціях кафедри російської мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; засіданні кафедри російської мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, де виконано роботу (протокол № 8 від 27.04.2011); підсумкових науково-практичних конференціях викладачів Маріупольського державного університету; Міжнародній науковій конференції «Русский язык и литература в Украине: Проблемы изучения и преподавания» (м. Горлівка, 2009 р.); XVIII Міжнародній науковій конференції «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бураго (м. Київ, 2009 р.); IX Міжнародній науковій конференції «Предъявление мира в гуманитарных дискурсах XXI века» (м. Луганськ, 2010 р.); Міжнародній науковій конференції «Восточнославянская филология: от Нестора до современности» (м. Горлівка, 2010 р.); I Міжнародній науково-теоретичній конференції «Состояние и перспективы развития региональной журналистики в условиях мировых процессов глобализации» (м. Кам'янець-Подільський, 2011 р.).

Структура дисертаційного дослідження. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаної літератури. Повний обсяг дисертації – 223 сторінки, основна текстова частина викладена на 198 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано тему, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено актуальність наукової проблеми, її новизну, теоретичну і практичну цінність, з'ясовано методи дослідження.

У першому розділі «Модус як елемент смислової організації висловлення» розглянуто наявні підходи до проблеми двокомпонентної побудови висловлення; обґрунтовано необхідність розгляду модусних категорій в публіцистичних текстах; встановлено спільні та відмінні риси понять «модус» і «модальність»; запропоновано класифікацію модусних категорій.

Модус – це комплекс таких суб'єктивних значень, які може або повинен висловити мовець у спілкуванні, де він є автором висловлень, побудованих за законами певної мови.

Поняття «модус» часто пов'язують з поняттям «модальність». Однак «модус» і «модальність» об'єднують тільки те, що вони з'явилися в лінгвістиці завдяки логіці й характеризують інтерпретаційну частину повідомлення. Ці поняття перебувають у певному співвідношенні одне з одним, що виявляється у способах вираження суб'єктивної позиції мовця: модальність – це категорія, яка вказує на реальність чи ірреальність повідомлюваного з погляду суб'єкта і розглядається у взаємозв'язках з іншими категоріями модусу; модус характеризується як метакатегорія, яка підпорядковує різні модусні категорії, об'єднані за ознакою суб'єктивності.

Існує багато досліджень, на підставі яких можна зробити висновки щодо різновидів модусних категорій. Підґрунтям наукового розгляду категорій модусу стали теоретичні розвідки Ш. Баллі, Е. Руле, Ж. Дюбуа і Ф. Дюбуа-Шарльє, Т. П. Ломтєва, І. П. Сусова, Б. Потьє, В. Г. Гака, Т. В. Шмельової, Н. І. Большакової. У роботі використано класифікацію модусних категорій, запропоновану Н. І. Большаковою: на основі протиставлення позицій адресанта й адресата розмежовано кваліфікативні та соціальні модусні категорії й виокремлено такі їх різновиди: авторизацію, модальні модусні категорії (персуазивність, предметна модальність), оцінні модусні категорії (спеціальна оцінка, емоційна оцінка, аксіологічна оцінка); директиви, найменування учасників комунікації, формули соціального етикету. У дисертації зосереджено увагу на кваліфікативних модусних категоріях у сучасних публіцистичних текстах.

Слідом за Н. І. Большаковою, висловлювання з експліцитними модусними значеннями за семантикою та синтаксичною структурою поділяємо на конструкції *de dicto* і *de re*. Висловлювання зі структурою *de dicto* – це конструкції «модус-диктум», в яких експліцитний модус являє собою окрему самостійну частину і приєднує до себе диктум. У конструкціях *de re* немає виразного поділу на диктумну і модусну частини.

У зв'язку з таким поділом аналіз модусних категорій в роботі має такі особливості:

- у конструкціях *de dicto* здійснено аналіз лише модусної частини висловлення і визначено тип її зв'язку з диктумом;

- у конструкціях *de re* було проаналізовано все висловлення (простий предикативний центр або предикативна частина складного речення), яке містить модус;

– з метою уніфікації коментарів предикативні частини складного речення було розглянуто як прості предикативні центри, оскільки розмежування предикативних частин і самостійних предикативних центрів не є суттєвим в аналізі модусних категорій.

Для аналізу лексико-граматичних засобів вираження модусних категорій обрано газетні тексти, адже газетна публіцистика – це така сфера застосування мови, яка швидко реагує на нові лінгвістичні явища й презентує яскраву картину використання мови.

У другому розділі «**Модальні модусні категорії висловлення**» визначено лінгвістичний статус категорії модальності та її співвіднесеність з різними рівнями мови; схарактеризовано особливості вираження окремих значень персуазивності й предметної модальності.

Ураховуючи погляди Н. І. Большакової, суб'єктивну модальність зараховуємо до кваліфікативних модусних категорій і виокремлюємо такі її компоненти, як персуазивність та предметну модальність. У сучасних публіцистичних текстах окремі значення персуазивності виражаються за допомогою різних модальних модифікаторів.

Модуси зі значенням упевненості передбачають два ступені достовірності знання: 1) проста достовірність; 2) категорична достовірність.

Модуси першого ступеня достовірності знання виражаються за допомогою предикатива *очевидно* й модального слова *правда*, уживаного як вставний компонент: *Очевидно, что нынешнюю избирательную кампанию практически все строили по нехитрой схеме «бобры (то есть мы) победят козлов (то есть их), потому что козлы – злы, а бобры – добры». Причем бобрами и козлами партии становились по очереди* [2000, 12.02.2006] – модус входить до односкладного безособового предикативного центру, зв'язок з диктумом – підрядний.

Модуси другого ступеня достовірності знання виражають за допомогою різних модальних модифікаторів. Одним із них є дієслівний еквівалент пропозитивного відношення *убежден*: *Хотя я и убежден, что мотив посещения комнаты был другой, не стал настаивать на своем* [Ф., 14.04.2006] – модальний модифікатор міститься в допустовій підрядній частині.

Модуси зі значенням категоричної достовірності можуть також утворюватися модальними словами (*разумеется, конечно, без сомнения, безусловно*), які виконують функції вставних компонентів. Ці модальні модифікатори можуть займати в реченні будь-яку позицію і входити до складу різних синтаксичних конструкцій: 1) простих двоскладних предикативних центрів: *Без сомнения, одна из причин невозмутимого спокойствия украинского общества – его плохая осведомленность в вопросе строительства ядерного мусорника в центре страны* [2000, 27.01.2006]; 2) односкладних безособових предикативних центрів: *Конечно, можно и не обращать особого внимания на воззвание бойцов АНК, приведенное в начале нашего рассказа* [Коммент., 12.09.2006]; 3) двоскладних предикативних центрів у складі складносурядних речень: *Безусловно, хранившиеся целую зиму яблоки потеряли часть витаминов, но это не повод переходить на таблетки* [КП, 24.02.2005]; 4) головних частин складнопідрядних речень з різними типами підрядних: *Разумеется, нужно провести только пробный забой поросат, чтобы проанализировать их мясо на содержание диоксида* [2000, 10.02.2006] – до головної частини складнопідрядного речення з модальним словом приєднується підрядна частина мети; 5) простих предикативних центрів у межах складної багатоконпонентної синтаксичної конструкції: *Способ, безусловно, рискованный, но в мире существует немало «официальных» профессий, где возможность получить солидную*

прибыль напрямую связана с вероятностью лишиться жизни [2000, 24.02.2006] – модальний модифікатор міститься в першій структурно-семантичній частині складної багатокomпонентної синтаксичної конструкції із сурядним і підрядним зв'язком.

Модуси зі значенням невпевненості також передбачають два ступені достовірності знання: 1) проблематичну достовірність (сумнів); 2) імовірність (припущення).

Для мовного вираження модусного значення сумніву використовують дієслово *казаться* в складі різних синтаксичних конструкцій, яке є водночас і показником авторизації: *Мне кажется, непрерывные скандалы и неумение в трудный момент консолидировать нацию могут поставить крест на карьере Брауна и на ренессансе лейбористской партии* [Коммент., 20.09.2008] – модус зі значенням сумніву являє собою безособовий предикативний центр у складі безсполучникового речення.

Модусне значення припущення виражається за допомогою модальних модифікаторів, до яких належать модальні слова, що функціонують зазвичай як вставні компоненти висловлювання. З-поміж них розрізняють ті, які мають значення 'імовірно знаю' і 'малоймовірно знаю'. Модальні слова зі значенням 'імовірно знаю' (*видимо, очевидно, похоже, видно, наверное*) можуть входити до складу різних синтаксичних конструкцій: *В любом случае, видимо, пришло время раскрыть карты* [Ф., 24.05.2006]; *Мать, видно, устала и уехала к новому мужу* [КП, 24.03.2006]. У наведених прикладах модальний модифікатор міститься в межах простих двоскладних предикативних центрів; в останньому прикладі наявне ускладнення – однорідними присудками.

Модальні слова зі значенням 'імовірно знаю' можуть організувати: 1) головні частини складнопідрядних речень: *Видимо, чиновникам очень не хочется, чтобы себестоимость одного компакт-диска стала известна киевлянам* [2000, 23.02.2006] – модальний модифікатор міститься в головній частині складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним; 2) предикативні частини складних багатокomпонентних синтаксичних конструкцій: *Беглец, видимо, не знал, что в том месте проходит фарватер реки и она практические не замерзает* [КП, 25.01.2006] – модальний модифікатор міститься в одній із частин контамінованого типу складної синтаксичної конструкції.

У складі різних синтаксичних конструкцій уживаються також модальні слова зі значенням 'малоймовірно знаю' (*может быть, возможно, вероятно, по всей вероятности, может*). Це можуть бути: 1) прості двоскладні предикативні центри, ускладнені або неускладнені певними елементами: *Реклама станет целевой и, вероятно, найдет своего клиента* [2000, 09.02.2006] – простий двоскладний предикативний центр з модальним словом, ускладнений однорідними присудками; 2) частини складносурядних речень або складних багатокomпонентних синтаксичних конструкцій: *Пишите нам, и, возможно, именно вас пригласят на кастинг* [КП, 16.12.2005]; *Возможно, у Президента остался последний шанс пожать «мускулистую руку рабочего класса», и если этого не произойдет, эту руку пожмут его оппоненты* [2000, 26.03.2006] – модальний модифікатор міститься в першій структурно-семантичній частині складної багатокomпонентної синтаксичної конструкції із сурядним і підрядним зв'язком; 3) головні частини складнопідрядних речень: *Ему, по всей вероятности, и самому не было ясно, насколько шокирующие и опасные для министерства обороны снимки он разместил на своем сайте* [2000, 24.02.2007] – модальний модифікатор зафіксовано в головній частині складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним; 4) складові частини безсполучникових складних речень: *Но, может, пришло время задуматься* –

стоит ли чиновник, втягивающий Министерство иностранных дел еще и во внутреннюю войну с прессой, своего поста? [2000, 24.03.2008].

Для експлікації модусного значення незнання в публіцистичних текстах використовується дієслово *знать* із заперечною часткою *не* в різних синтаксичних конструкціях: *Не знаю, как кому, но мне ситуация, возникающая в связи с претензией Юлии Тимошенко обязательно быть премьером, кажется довольно странной* [КП, 20.04.2008] – модус утворює головне речення, диктум – підрядне з'ясувальне у складній багатокомпонентній синтаксичній конструкції з підрядним і сурядним зв'язком.

За допомогою різних модальних модифікаторів у сучасних публіцистичних текстах виражають значення предметної модальності. Модусне значення можливості передається різними модальними модифікаторами в конструкціях, де диктум представлений залежним інфінітивом, а саме: 1) модальним дієсловом *мочь*: *Так что может быть, что, случись референдум в других странах ЕС, их результаты были бы подобны ирландскому* [Коммент., 03.10.2008] – модус у межах складеного дієслівного присудка утворює безособовий предикативний центр; 2) модальними предикативами *можно, вероятно, возможно*: *Вполне вероятно, что вскоре и сам Дыминский вернется в круг любимчиков Виктора Ющенко, из которого выпал в 2004 году* [Коммент., 03.10.2008] – модус презентований модальним односкладним безособовим предикативним центром, після якого розташована підрядна з'ясувальна частина, що виражає диктум.

Модуси зі значенням можливості утворює й модальне слово *пожалуй*, яке виконує функцію вставного компонента. Цей модальний модифікатор зафіксовано у складі різних синтаксичних конструкцій: 1) простих двоскладних предикативних центрів: *А чалма бен Ладена, пожалуй, будет несколько больше металлической прямоугольной таблички* [2000, 24.02.2007]; 2) головних частин складнопідрядних речень: *Brain был и остается, пожалуй, единственным вирусом, авторы которого честно указали, как их зовут и где их искать* [2000, 24.02.2008].

Значення неможливості реалізовано за допомогою дієслів *мочь, стать, утвердить, хватать, удастся* із заперечною часткою *не* чи без неї. Модуси з такими модифікаторами виражаються простими двоскладними предикативними центрами: *Между тем столкновение самолета со зданием и последующее возгорание авиационного топлива не могло привести к образованию температур, при которых начинают плавиться стальные конструкции* [2000, 10.02.2005], а також односкладними безособовими: *Узнать мнение дирекции цирка по поводу происшедшего не удалось: на звонки в приемную директора никто не отвечал* [Ф., 21.04.2008].

Значення неможливості виражається і сполученням іменника *смысл* із заперечним словом *нет*: *Ну а как работает этот многоликий состав, гадать нет смысла* [Коммент., 28.04.2008] – модус утворюється односкладним безособовим предикативним центром.

Заперечне слово *нет* може вживатися і з модальним модифікатором, вираженим сполученням займенника *ничто* з прикметником *удивительный*: *В том, что экранизация получилась слабее, ничего удивительного нет* [2000, 19.05.2006] – модус входить до односкладного безособового предикативного центру.

Значення неможливості в публіцистичних текстах може передаватися модальним предикативом *нельзя*: *Ведь нельзя защищать человека, жителя Украины от неблагоприятной экологической обстановки, занимаясь только выплатой ему*

надбавки или только улучшения медицинского обслуживания [КП, 25.01.2008] – модус має структуру безособової конструкції.

Модусне значення необхідності й обов'язковості передається такими модальними модифікаторами: 1) модальними предикативами *надо, нужно, необходимо*: *На заготовленных бланках нужно лишь вписать фамилию очередного просителя – и жернова государственной машины перемелют всех, у кого за душой ни гроша* [Ф., 05.05.2007] – модус входить до односкладного безособового предикативного центру, інфінітив якого містить диктумну інформацію; 2) короткими прикметниками *нужен, должен*: *Фирмы, берущие на продажу жилье и размещающие информацию о нем в своих базах данных, должны ответственно относиться к своим обязанностям, знать все об их квартирах и их собственниках* [Ф., 13.01.2006] – модус виражається присудком простого двоскладного предикативного центру.

Модусні значення власне бажання виражаються за допомогою: 1) форми умовного способу дієслова: *Сколько бы мы все сэкономили денег, если бы, согласно Плану, власти перестали брать налоги с доходов* [КП, 16.12.2005] – модус побудовано як двоскладний предикативний центр; 2) частки *давайте* з інфінітивом або формою дієслова першої особи множини: *Давайте лучше думать о хорошем* [Коммент., 25.05.2006] – модус утворюється односкладним інфінітивним предикативним центром; *Давайте вместе пробьем стену беспредельного цинизма, за которой наши чиновники пытаются скрыть серьезнейшую общенациональную проблему* [2000, 27.01.2006] – модус виражається односкладним узагальнено-особовим предикативним центром; 3) імператива у функції оптатива: *Лучше сразу вызывайте милицию на место аварии, какой бы безобидной она не казалась* [Ф., 14.04.2006] – модус виражений синтетичною формою наказового способу другої особи множини у межах означено-особового предикативного центру.

У публіцистичних текстах модусні категорії зі значенням бажаності передаються за допомогою модальних дієслів із семантикою бажання *хотеться бы, мечтать*: *Мне хотелось бы, чтобы разговор о современной украинской музыке конкретизировался в лице одной из самых талантливейших и плодотворнейших композиторов нашей эпохи – Леси Дичко* [Ф., 04.05.2006] – модусна частина висловлення являє собою односкладний безособовий предикативний центр і є головною частиною складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним.

За допомогою дієслів *желать, хотеть, хотеться бы* із заперечною часткою *не* в публіцистичних текстах виражається значення небажаності: *Правительство не желает считать себя «оставленным», Верховная Рада – приводит в присяге Конституционный суд* [КП, 25.01.2007]. У цьому висловленні перша модусна частина синтаксично побудована як простий двоскладний предикативний центр, друга – як контекстуально неповний предикативний центр, між ними існує безсполучниковий зв'язок.

У третьому розділі «Авторизаційна модусна категорія висловлення» проаналізовано засоби вираження авторської позиції та чужої інформації.

Сучасні синтаксичні теорії не містять однозначного визначення поняття «авторизація» та її місця у системі категорій речення. Авторизацію розглядають як одну з модусних категорій (Г. О. Золотова, Т. В. Шмельова) або як один з аспектів предикативності, відокремлений від модусу, але тісно з ним пов'язаний (Е. Сепір).

У роботі під авторизацією розуміємо модусну категорію, за допомогою якої інформацію, подану в реченні, кваліфіковано з погляду джерел та способів її отримання.

Аналіз інформації з погляду її джерела реалізується в опозиції своє/чуже або авторське/цитоване. Це означає, що джерелом інформації є або той, хто пише (своє), або хтось інший, на кого посиляється автор (чуже). У першому випадку показники авторизації не потрібні.

Однак якщо автору важливо підкреслити, що він висловлює свою думку, то використовуються слова й вирази на зразок: *я вважаю, я полагаю, мне кажется, с моей точки зрения, я думаю: Мне кажется, украинские активы могут представлять интерес (да и то, как я уже сказал, сузубо теоретический) только для России* [Коммент., 03.10.2008] – вказівку на автора виражено у формі односкладного безособового предикативного центру в складі безсполучникового речення.

Якщо джерелом інформації є хтось інший, то вказівка на джерело обов'язкова. У цьому випадку використовують вставні речення *как утверждают ..., как констатировали, как сказали ..., как говорил ..., как рассказал ..., как сказал ..., как писал ...: Как утверждают ученые, опасной считается округность талии, равная или превышающая 80 см у женщин и 92,5 см у мужчин* [2000, 24.02.2006] – показник авторизації являє собою простий двоскладний предикативний центр.

Існують також спеціальні вставні модальні слова, сполучення слів і частки, які виражають авторизацію, характеризуючи висловлення при цьому як чуже: а) вставні слова та сполучення слів *по слухам, по некоторым данным, говорят, как говорят, договаривают, рассказывают, по словам ..., по мнению ...: По некоторым данным, для лечения и профилактики заболеваний тивяки применялись еще в XIV столетии до нашей эры* [Коммент., 10.02.2006]; б) модальні частки *будто* (варіанти *будто бы, как будто*), *дескать, якобы, мол: Основанием для проверки прокурор области назвал уже упомянутую публикацию в Интернете – дескать, обязаны реагировать согласно закону* [Коммент., 03.10.2008].

Іноді з метою надання авторитетної, незаперечної інформації у публіцистичних текстах використовують прислів'я, крилаті слова й вирази, відомі міфи, біблійні вислови. У таких випадках в авторизуючих конструкціях немає вказівки на певну особу, а зазначено тільки джерело вислову, що акцентує незаперечність авторизуючої частини: *В очередной раз хочется обратиться к Библии и сказать: «Дивные дела твои, Господи!» – правительства меняются, а творимые глупости передаются на чиновно-генетическом уровне* [2000, 03.03.2006].

Засвідчено випадки вживання авторизуючих конструкцій без зазначення джерела певного вислову: *В жизни, оказывается, нельзя «зарекается от тюрьмы и от сумы», но и от дома для престарелых тоже ...* [КП, 06.04.2005].

У четвертому розділі «Оцінні модусні категорії висловлення» визначено категорійний статус оцінності; обґрунтовано й співвіднесено поняття «оцінність», «емоційність», «експресивність», «модальність»; встановлено особливості модусів із загальнооцінними, частковооцінними, емоційно-оцінними й емоційними значеннями; розглянуто функціонування риторичного питання в сучасних публіцистичних текстах.

Оцінність – це модусна категорія, яка виражає авторське позитивне або негативне ставлення до змісту диктуму в цілому або до одного з його елементів (із використанням ціннісної орієнтації).

Оцінку як категорію модусу диференційовано на оцінні модусні підкатегорії, покласифіковані за призначенням висловлення. На ґрунті класифікації оцінок Н. Д. Арутюнової виокремлено такі оцінні модусні категорії публіцистичних текстів: 1) модуси із загальнооцінними значеннями; 2) модуси із частковооцінними значеннями. У їх

межах зафіксовано: а) сенсорно-смакові, або гедоністичні, оцінки; б) психологічні оцінки, у межах яких виокремлено інтелектуальні та емоційні оцінки; в) естетичні оцінки; г) етичні оцінки; г) утилітарні оцінки; д) нормативні оцінки; е) телеологічні оцінки.

Ураховуючи погляди Н. І. Большакової, емоційні оцінки розглядаємо як окрему категорію, зважаючи на суб'єктивний характер частковооцінних модусів і специфіку публіцистичних текстів. Отже, до модусів з емоційно-оцінними значеннями віднесено: а) модуси оцінного ставлення з узагальненим значенням схвалення/несхвалення; б) модуси емоційного ставлення; в) модуси емоційного стану.

У сучасних публіцистичних текстах загальнооцінні модуси з позитивним значенням виражаються за допомогою конструкцій *de dicto*, де роль аксіологічного оператора виконують предикатив *хорошо* та його синоніми: *Газ по 50 доллар за тысячу кубометров ныне можно считать практически дармовым. Изумительно* [Коммент., 14.02.2006]. У цьому висловленні наявна інверсійна форма конструкції «модус-диктум»: у першому реченні міститься диктумна інформація, у другому – загальна аксіологічна оцінка; разом речення утворюють складне синтаксичне ціле.

3-поміж частковооцінних модусів виокремлено модуси сенсорної оцінки, які в публіцистичних текстах презентовані сенсорно-смаковими, або гедоністичними, й інтелектуальними оцінками. Сенсорно-смакові, або гедоністичні, модусні категорії виражають здебільшого конструкціями *de ge*, в яких у ролі предикативів уживаються дієслова *правиться, любить* із заперечною часткою *не*: *Но слухи о смерти культуры сильно преувеличены. Я вообще не очень люблю слово «культура»* [Ф., 30.10.2007]. Тут модус представлений конструкцією *de ge* у простому двоскладному предикативному центрі; слово-інтенсифікатор *очень* надає цьому висловленню експресивності.

Для вираження інтелектуальних модусних категорій використано конструкції *de dicto*, у яких роль аксіологічного оператора виконують: а) прикметник *интересный*: *Но самое интересное, что в этот раз правительство не планирует представлять какие-либо государственные гарантии того, что упомянутые льготы будут действовать в течение всего периода существования СЭЗ* [Коммент., 03.10.2008] – модус з інтенсифікатором *самое* у складі неповного предикативного центру утворює головну частину складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним; б) предикатив *интересно*: *Интересно, когда же, наконец, «идут у відпустку» все эти министры, губернаторы и прочие представители власти, активно участвующие в избирательной гонке?* [2000, 10.02.2006] – модус утворює головну частину речення, диктум – підрядну з'ясувальну; позитивну оцінку виражено за допомогою слова-інтенсифікатора *наконец*.

Одним із різновидів частковооцінних модусів є модуси сублімованої оцінки. У публіцистичних текстах вони представлені естетичними й етичними оцінками. Естетичні модусні категорії виражено здебільшого конструкціями *de ge* за допомогою прикметників *маленький, невеликий, мелкий, честный, порядочный*: *Ай, какой он маленький! Братя-славяне сморщились, а сестры-славянки умилились и захлопали. Он и вправду невелик – росточком примерно метра полтора с небольшим. На юге Европы вообще народ мелкий* [Ф., 27.06.2006]. У цьому прикладі містяться три висловлення: у першому випадку модус виражений односкладним номінативним предикативним центром; у цілому висловлення є експресивним завдяки емоційному вигуку *ай*, модальній частці *какой* та окличності. У другому випадку висловлення є конструкцією *de ge*, вираженою простим двоскладним

предикативним центром, ускладненим уточнювальним відокремленим неузгодженим означенням; у третьому – модус побудований як простий двоскладний предикативний центр.

Для вираження етичних модусних категорій використано предикати, представлені іменниками *животное, хамство, наглость*: *Сказанное в адрес чиновников всех уровней, политиков, журналистов, которых полпред называл не иначе как «зомби Наздратенко» – откровенное хамство, наглость, даже оскорбление* [КП, 21.04.2008]. Це речення являє собою конструкцію de ge, виражену простим двоскладним предикативним центром, ускладненим однорідними присудками у складі складнопідрядного речення.

Рациональні оцінки як окремі різновид частковооцінних модусів у публіцистичних текстах представлені утилітарними, нормативними й телеологічними оцінками. Утилітарні модусні категорії виражаються за допомогою конструкцій de ge, де роль аксіологічного оператора виконують іменники *лидер, авторитет*: *Без всякого сомнения, Виктор Иванович – лидер региона. Не для всех удобный, иногда, кажется, заносчивый, но общепризнанный авторитет. С ярко выраженной харизмой* [2000, 29.03.2007] – у складі модусу, вираженого конструкцією de ge в простому двоскладному предикативному центрі, зафіксовано парцеляцію.

Нормативні модусні категорії також виражаються за допомогою конструкцій de ge, у межах яких використано предикати – різні частини мови: а) іменники *молодец*: *Для своих 67 лет Ведерников смотрится **молодцом** и вполне даст фору тридцатилетнему призыву «Белого дома»* [Коммент., 27.10.2005] – висловлення являє собою конструкцію de ge, виражену простим двоскладним предикативним центром, ускладненим однорідними присудками; б) прикметники *молодой, спокойный, уверенный, харизматичный*: *Николаев – молодой политик с огромным потенциалом и большим будущим* [Ф., 14.08.2007] – модус представлений конструкцією de ge в двоскладному предикативному центрі;

Телеологічні модусні категорії виражаються такими мовними засобами: а) предикативами *целесообразно/нецелесообразно*: *Традиционно первыми к столу подаются закуски, что весьма **целесообразно**, так как они способствуют выделению желудочного сока и возбуждению аппетита* [Коммент., 27.12.2007] – конструкція de dicto являє собою односкладний безособовий предикативний центр, диктум міститься в головній частині складнопідрядного речення; слово-інтенсифікатор *весьма* надає висловленню експресивності; б) предикативом *результативно*: *Днем прослушивавшие в горах **результативно** при дымной мгле, в тумане и при стелющихся по скатам облаках* [Коммент., 10.08.2006] – модус представлений конструкцією de ge в двоскладному предикативному центрі, ускладненому однорідними обставинами; в) прикметником *результативный*: *Дора Борисовна была удивительно **результативным** педагогом* [2000, 21.12.2007] – модус з інтенсифікатором *удивительно* представлений конструкцією de ge в простому двоскладному предикативному центрі; г) коротким прикметником *неэффективен*: *В докладе ООН было отмечено, что меры, направленные на то, чтобы крестьяне вместо наркотиков выращивали сельскохозяйственные культуры, **неэффективны*** [Ф., 04.06.2005] – модус представлений конструкцією de dicto в двоскладному предикативному центрі.

Одним із різновидів модусів з емоційно-оцінними значеннями є модуси оцінного ставлення з узагальненим значенням схвалення/несхвалення. Модусні категорії зі значенням схвалення в публіцистичних текстах виражаються такими модусними дієсловами: а) *нравиться*: *Простое, дешевое и вкусное блюдо, оно **нравится** ирландцам, но не хуже будет восприниматься и нами* [2000, 04.10.2007] – модус, представлений простим двоскладним

предикативним центром, входить до складу однієї із структурних частин складної багатокомпонентної синтаксичної конструкції; б) *любить* (у значенні 'бути задоволеним тим, що подобається'; модуси з цим предикатом у зв'язку з особливістю семантики утворюють тільки конструкції de re): *Я настолько люблю Прагу, что готова писать о ней всякий раз, как только приближается очередная годовщина* [Коммент., 18.09.2007] – модус виражений простим двоскладним предикативним центром; для підсилення комунікативного впливу на адресата автор використовує як засіб експресії модальну частку *настолько*.

Модусні категорії зі значенням несхвалення передано за допомогою конструкцій de re, в яких у ролі предикативів з відповідним значенням уживаються: дієслова *нравиться, любить* із заперечною часткою *не*, дієслово *ненавидеть*, короткий прикметник *недоволен*, розмовний фразеологізм *терпеть не могу*: *Тело человека – стена, она мешаает видеть его душу. О, как я ненавижусь эту стену* [Коммент., 06.08.2007] – модус представлено простим двоскладним предикативним центром; значення несхвалення посилюють експресивні елементи: емоційний вигук *о*, модальна частка *как* і оклична інтонація.

З-поміж модусів з емоційно-оцінними значеннями виокремлено також модуси емоційного ставлення, які вживаються з різними значеннями. Модусні категорії зі значенням 'радість' представляють позитивну оцінку. У публіцистичних текстах вони виражені різними частинами мови: а) дієсловом *радовать*: *Очень радует тот факт, что все вышесказанное не применимо к компании «Алеф-Виналь», более известной потребителю благодаря таким спиртным напиткам, как вино «Золотая амфора», коньяк «Жан-Жак»* [КП, 23.12.2005] – модус з інтенсифікатором *очень* у складі двоскладного предикативного центру утворює головну частину складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним; б) дієсловом *радоваться*: *Они радуются, что такая хорошая погода* [Коммент., 09.05.2007] – модус de dicto становить головну частину складнопідрядного речення, диктумну інформацію містить підрядне з'ясувальне; в) коротким прикметником *рад*: *Не скрою, что рада была бы посидеть с Вами где-нибудь в богом забытом захудалом кафе. Рада была бы просто пройтись по магазинам* [2000, 17.09.2008] – конструкція de dicto, у межах якої модусна категорія емоційного ставлення поєднується з модусною категорією опитативності (частка *бы*), являє собою простий неповний двоскладний предикативний центр; диктум міститься в інфінітиві присудка; г) іменником *радость*: *Единственная радость за все это время – долгожданное каникулы* [Коммент., 04.06.2008] – модус de dicto с двоскладним предикативним центром.

Модусні категорії зі значенням жалю належать до негативних емоційних оцінок. У публіцистичних текстах такі модуси виражаються конструкціями de dicto за допомогою таких мовних засобів: а) предикатива *жалеть*: *Очень жаль, что законодатель не предусмотрел серьезных показаний для несостоятельных бузотеров, посягающих на нормальный имидж страны и правящей команды* [2000, 24.05.2006] – модус з інтенсифікатором *очень* утворює безособовий предикативний центр – головну частину складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним; б) предикатива *жалко*: *Все-таки жалко этих иностранцев, которые до Судая не доезжают* [КП, 10.02.2006] – частка *все-таки* підсилює емоційний вплив на адресата; в) вставного модального слова *к сожалению*: *К сожалению, именно нам он неизменно отказывал, игнорируя, как он только что сам признал, самый влиятельный в дипломатическом мире еженедельник страны* [Коммент., 04.10.2005] – модус, виражений вставним модальним словом, стосується висловлення в цілому, тобто є конструкцією de dicto.

Модусні категорії зі значенням 'здивування' різного ступеня інтенсивності в публіцистичних текстах виражаються переважно конструкціями de dicto за допомогою

предикатива, у ролі якого вживається іменник удивлення: *Каково же было удивление милиционеров, когда они узнали, что большинство находившихся в архиве дел касались незаконного усыновления украинских детей иностранными гражданами!* [КП, 24.02.2006] – модус виражений головною частиною складнопідрядного речення з підрядними часу та з'ясувальним; експресивність висловлення посилюється модальною часткою *каково* й окличною інтонацією.

Модуси емоційного стану в публіцистичних текстах вжито з різними значеннями. Емоційна оцінка зі значенням 'надія' виражається за допомогою модусів *de dicto* з предикатом емоційного ставлення – дієсловом *надеяться*: *Надеюсь, что после выборов к руководству Минобороны Украины придут профессионалы и патриоты, которые остановят реформаторский произвол нынешней власти* [КП, 14.10.2007] – модус, виражений односкладним означено-особовим предикативним центром, с головною частиною складнопідрядного речення з підрядними означальним і з'ясувальним.

Модуси зі значенням 'щастя' представлено конструкціями *de dicto* такими мовними засобами: а) іменником *счастье*: *Можно не сомневаться, что Верховная Рада в обновленном составе непременно возьмется за эту популярную и социально опасную сферу. Какое счастье!* [КП, 10.02.2006] (у цьому висловленні зафіксовано інверсію модусу й диктуму; модусна частина – експресивне речення – стоїть у постпозиції щодо диктумної частини, утворюючи з нею складне синтаксичне ціле); б) вставним модальним словом *к счастью*: *К счастью, выход из столь неприятных ситуаций найден в Донецком регионе, появились металлические пирамиды, предназначенные для сбора пластикового мусора* [КП, 08.09.2006]. Модусна частина представлена вставним словом у межах складного безсполучникового речення.

У публіцистичних текстах для вираження різних емоцій широко використано емоційні модуси. Їх створюють емоційні дескриптори, до яких належать вигуки: *Ах, Ах! Какие трогательные воспоминания. Хотя смешно было бы отрицать, что многое из описанного в самом деле было* [КП, 02.03.2006]. За допомогою вигуку виражається емоційний стан зі значенням іронії. Емоційність вислову посилюється анафорою та окличністю.

В окремих випадках на наявність емоційних модусів у висловленні вказують емоційні підсилювальні частки: *Ведь наша страна – крупнейший экспортер водки в мире* [2000, 21.04.2006] – частка виражає емоційний модус зі значенням захоплення.

Публіцистичні тексти засвідчують випадки вживання часток у складі окличних висловлювань. Такі висловлення є оцінними за семантикою, і оцінний компонент є їх невід'ємною частиною. Частки *какой, сколько* вживаються як інтенсифікатори ознаки, властивої об'єкту висловлення і разом з окличністю надають йому експресивності, що, у свою чергу, підсилює емоційний вплив на адресата. Крім того, ці частки є засобом вираження емоційного модусу, який передає різні емоції й почуття мовця: *Какое коварство демонстрируют основные политические персонажи, олицетворяющие эти силы, какое умение блефовать, делать друг другу «подножки», бить «ниже пояса»!* [КП, 25.05.2006] – модусна категорія зі значенням обурення також підсилюється за рахунок анафори.

У п'ятому розділі «Мовне вираження кваліфікативних модусних категорій у сучасних публіцистичних текстах» здійснено статистичний аналіз лексичних, морфологічних і синтаксичних засобів вираження модальних, авторизаційних та оцінних модусних категорій у сучасних російськомовних газетах України.

Сучасний автор-публіцист не просто інформує читачів про важливі для суспільства проблеми, а й намагається переконати аудиторію в необхідності певного ставлення до викладених фактів. Через призму позиції автора, його погляди читач прагне зіставити висловлення з дійсністю в межах певного публіцистичного жанру.

Класифікація публіцистичних жанрів заґрунтована на певних ознаках, основними з яких є предмет відтворення, цільова настанова (функція) відтворення і спосіб відтворення.

На засадах засобів наочно-образного відтворення дійсності виокремлюють три групи публіцистичних жанрів: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні. Кожна група жанрів має свої завдання.

Інформаційні жанри покликані оперативно інформувати читача про суспільно важливі факти. Прагматична мета цього інформування полягає в тому, що автор, повідомляючи про якісь явища, намагається сформувану у адресата максимально точну картину навколишньої реальності.

Для аналітичних жанрів характерним є прагнення знайти причини подій, які відбуваються, встановити їх взаємозв'язки, пояснити читачу зміст того, що відбувається, оцінити вплив на суспільство рішень влади чи окремих заяв політиків. Ідеться про реалізацію взаємодії автора з реципієнтом щодо оцінки, прагматична мета якої полягає в тому, що автор, висловлюючи своє ставлення до будь-якого явища, намагається викликати відповідне ставлення й у адресата. Аналітичні жанри передбачають не тільки серйозний і ґрунтовний зміст, а й різноманітні мовні засоби для його вираження, більший рівень володіння стилістичними засобами, ніж в інформаційних жанрах.

У межах художньо-публіцистичних текстів журналіст «опосередковує» дійсність в емоційно-образній формі, пропонує аудиторії своє бачення актуальної реальності за допомогою художньої типізації, здійснюючи її так, щоб не перекрутити реальний стан справ, якого стосується типізація. Прагматична сутність художньої типізації актуальної реальності полягає в тому, що автор пробуджує суспільну думку та формує розуміння права висувати й відстоювати передові думки, поєднуючи об'єктивну оцінку дійсності із суб'єктивним поглядом.

Аналіз кваліфікативних модусних категорій у 750 публіцистичних текстах дозволяє стверджувати, що найбільш уживаними серед інформаційних жанрів були репортаж, замітка, коментар, бесіда; аналітичних – кореспонденція, рецензія, стаття; художньо-публіцистичних – нарис та проблемний начерк.

В інформаційних жанрах найчастіше фіксуються кваліфікативні модуси – 384 випадки вживання (51,2% від усіх текстів). Автор здебільшого намагається побачити, відібрати, оцінити, прокоментувати й оперативно зреагувати на нові суспільно важливі факти.

В аналітичних жанрах кваліфікативні модусні категорії зафіксовано у 225 публіцистичних текстах, що складає 30% від усіх текстів. У сфері цих жанрів ефективності досягають завдяки масштабності погляду на сутність життєвих явищ, комплексному підходу до аналізу проблем дійсності, розширенням тематики за рахунок оглядів з різних питань, які цікавлять читачів.

У художньо-публіцистичних жанрах кваліфікативні модуси зафіксовано в 141 публіцистичному тексті (18,8% від усіх текстів). У межах цих жанрів автор повинен розкрити нові обрії суспільних відносин в їх діалектичній складності, показати людину в різноманітних проявах її особистості, психологічно й морально оцінити наявні протиріччя.

Статистичні дані щодо використання лексико-граматичних засобів вираження кваліфікативних модусних категорій у сучасних публіцистичних текстах подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

**Лексико-граматичні засоби вираження
кваліфікативних модусних категорій
у сучасних публіцистичних текстах**

Жанри		Лексико-граматичні засоби вираження кваліфікативних модусних категорій			
		лексичні	морфологіч.	синтаксич.	усього
інформац. жанри	репортаж	8 (7,6%)	52 (49,5%)	45 (42,9%)	105 (100%)
	замітка	5 (5,2%)	49 (50,5%)	43 (44,3%)	97 (100%)
	коментар	7 (5%)	63 (47%)	65 (48%)	135 (100%)
	бесіда	10 (21,3%)	20 (42,5%)	17 (36,2%)	47 (100%)
аналітич. жанри	кореспонденція	5 (5%)	45 (45%)	50 (50%)	100 (100%)
	рецензія	2 (11,8%)	10 (58,8%)	5 (29,4)	17 (100%)
	стаття	7 (6,5%)	49 (45,4%)	52 (48,1%)	108 (100%)
художньо-публіц. жанри	нарис	2 (12,5%)	10 (62,5%)	4 (25%)	16 (100%)
	проблемний начерк	5 (4%)	58 (46,4%)	62 (49,6%)	125 (100%)

У газетно-публіцистичному стилі автор має широкі можливості для вираження власної індивідуальності, оскільки публіцистичні тексти передбачають не тільки об'єктивне відтворення подій та суспільних явищ, а й оцінку, експліцитно виражене ставлення до них. Кваліфікацію власних поглядів у публіцистичному тексті автор здійснює за допомогою комплексу різноманітних мовних засобів.

Модальні модусні категорії зафіксовано в 274 публіцистичних текстах (37%) – в репортажі, замітці, коментарі, статті, нарисі, проблемному начерку. У цілому в публіцистичних текстах співвідношення засобів вираження модальних категорій модусу на морфологічному й синтаксичному рівнях майже однакове – 17,5% і 17% відповідно. Лексичні засоби мови використано значно менше (2%).

Статистичні дані щодо використання мовних засобів вираження модальних модусних категорій подано в таблиці 2.

Таблиця 2.

Мовні засоби вираження модальних модусних категорій

Жанри	Мовні засоби вираження модальних модусних категорій		
	лексичні	морфологічні	синтаксичні
репортаж	4 (3,8%)	26 (24,75%)	23 (21,5%)
замітка	1 (1,6%)	15 (16,7%)	13 (14,7%)
коментар	3 (2%)	31 (23%)	32 (24%)
стаття	4 (3,3%)	25 (22,7%)	26 (24,1%)
нарис	1 (6,25%)	5 (31,25%)	2 (12,5%)
проблемний начерк	3 (3%)	29 (23,2%)	31 (24,8%)

У 173 публіцистичних текстах (23%) містяться авторизаційні модусні категорії. Їх зафіксовано в замітці, бесіді, кореспонденції, рецензії й нарисі. Найчастіше для вираження авторизаційних категорій модусу використовують морфологічні (10,9%) та синтаксичні засоби (10,3%). Відсоток лексичних засобів незначний (1,9%).

Статистичні дані щодо використання мовних засобів вираження авторизаційних модусних категорій подано в таблиці 3.

Таблиця 3.

Жанри	Мовні засоби вираження авторизаційних модусних категорій		
	лексичні	морфологічні	синтаксичні
замітка	2 (1,8%)	17 (16,9%)	15 (14,8%)
бесіда	5 (10,6%)	10 (21,2%)	8 (18,1%)
кореспонденція	5 (5%)	45 (45%)	50 (50%)
рецензія	1 (5,9%)	5 (29,4%)	2 (14,7%)
нарис	1 (6,25%)	5 (31,25%)	2 (12,5%)

Такі жанри, як репортаж, замітка, коментар, бесіда, рецензія, стаття, проблемний начерк позначені вживанням оцінних модусних категорій. Ці категорії зафіксовано в 303 публіцистичних текстах, що складає 40% від усіх текстів. Морфологічні засоби їх вираження переважають над іншими і складають 19%. Менш поширені синтаксичні засоби (18, 4%). Порівняно з модальними й авторизаційними модусними категоріями у вираженні оцінних модусних категорій найбільше використовуються лексичні засоби мови (3%).

Статистичні дані щодо використання мовних засобів вираження оцінних модусних категорій подано в таблиці 4.

Таблиця 4.

Жанри	Мовні засоби вираження оцінних модусних категорій		
	лексичні	морфологічні	синтаксичні
репортаж	4 (3,8%)	26 (24,75%)	22 (21,4%)
замітка	2 (1,8%)	17 (16,9%)	15 (14,8%)
коментар	4 (3%)	32 (24%)	33 (24%)
бесіда	5 (10,7%)	10 (21,3%)	9 (18,1%)
рецензія	1 (5,9%)	5 (29,4%)	3 (14,7%)
стаття	3 (3,2%)	24 (22,7%)	26 (24%)
проблемний начерк	2 (1%)	29 (23,2%)	31 (24,8%)

Синтаксичний аналіз кваліфікативних модусних категорій дозволяє зробити висновок, що вони виражаються як за допомогою конструкцій *de te*, так і конструкцій *de dicto*. З-поміж конструкцій *de te* зафіксовано: односкладні безособові предикативні центри; односкладні означено-особові предикативні центри; односкладні неозначено-особові предикативні центри; неповні предикативні центри; прості двоскладні предикативні центри; прості двоскладні предикативні центри, ускладнені вставними конструкціями, однорідними додатками, присудками, обставинами, відокремленими означеннями; головні частини складнопідрядних речень.

Конструкції *de dicto* виражені такими синтаксичними засобами: односкладними номінативними предикативними центрами; односкладними безособовими предикативними центрами; односкладними означено-особовими і неозначено-особовими предикативними центрами; неповними предикативними центрами; простими двоскладними предикативними центрами.

Модусна й диктумна частини в межах речень пов'язані найчастіше підрядним зв'язком (з'ясувальна, часова, умовна, означальна, причинова підрядність), рідше – безсполучниковим та сурядним. Вони являють собою складне синтаксичне ціле або виступають у межах складної багатокomпонентної синтаксичної конструкції. Якщо модус виражено головною частиною

складнопідрядного речення, то зв'язок з диктумом здійснюється за допомогою сполучників *что, чтобы, когда, как, потому что, ли* або сполучних слів *что, который, которые, насколько*. Іноді використовується прийом інверсії, у цьому випадку модус перебуває в постпозиції щодо диктуму, що надає експресії всьому висловленню. Зафіксовано також випадки функціонування модусу в ролі вставного речення.

Своєрідність публіцистичних текстів полягає в тому, що кваліфікативні модуси можуть поширюватися словами-інтенсифікаторами, які посилюють модусні значення й указують на ступінь зацікавленості адресата. До них належать: прислівники *очень, весьма, вполне*; займенник *самое*; вставне слово *наконец*.

Отже, найбільш поширеними засобами вираження кваліфікативних модусних категорій у сучасних публіцистичних текстах є морфологічні засоби (356 публіцистичних тексти, 47,5%). Дещо поступаються їм за статистичними параметрами, але також активно використовуються синтаксичні засоби (343 публіцистичних тексти, 45,7%). Найменше для вираження кваліфікативних категорій модусу застосовуються лексичні засоби мови (51 публіцистичний текст, 6,8%).

У висновках сформульовано основні результати дослідження, а саме:

У мовознавстві модус розглядається як комплекс суб'єктивних значень, які відображають ставлення суб'єкта мовлення до змісту висловлення об'єктивної інформації про дійсність, відображеної в диктумі, і до адресата.

У складі кваліфікативних категорій модусу виокремлено такі компоненти: а) модальні модусні категорії; б) авторизація; в) оцінні модусні категорії.

Модальні модусні категорії представлені персуазивністю й предметною модальністю. Персуазивність – це модусна категорія, за допомогою якої мовець кваліфікує повідомлення з погляду його достовірності.

У сучасних публіцистичних текстах значення персуазивності виражено за допомогою різних модальних модифікаторів: предикативів *очевидно, вероятно*; дієслів *казаться, знать* із заперечною часткою *не*; дієслівного еквівалента *убежден*; модальних слів *правда, разумеется, конечно, без сомнения, безусловно, видимо, очевидно, похоже, видно, наверное, может быть, возможно, вероятно, по всей вероятности, может*; модальних часток *вряд ли, едва ли*.

За допомогою різних модальних модифікаторів в сучасних публіцистичних текстах передаються і приватні значення предметної модальності, яка виражає оцінку способу здійснення зв'язку між суб'єктом і його ознакою з точки зору способу існування цього зв'язку: дієслів *мочь, стать, утвердить, хватать, удастся* із/без заперечною часткою *не*; модальних предикативів *можно, вероятно, возможно, надо, нужно, необходимо, невозможно, нельзя*; поєднання іменника *смысл* з негативним словом *нет*; поєднання займенника *ничто* + прикметника *убивительный* з негативним словом *нет*; коротких прикметників *нужен, должен, возможен*; дієслів з семантикою бажаності *хотеть, хотеться бы, желать, мечтать*; модального слова *пожалуй*.

Авторизація – це модусна категорія, за допомогою якої інформація кваліфікується з погляду джерел або способів її отримання.

З метою вказівки на джерело інформації або спосіб її отримання в сучасних публіцистичних текстах використовуються різні авторизаційні показники: дієслова мислення *полагать, думать, казаться*; вставні модальні слова та сполучення слів *по слухам, по некоторым данным, говорят, как говорят, поговаривают, рассказывают, с моей точки зрения, по словам ..., по мнению ..., по результатам ...*; модальні частки *будто* (варіанти

будто бы, как будто), дескать, якобы, мол; вставні речення як констатували ..., як утверджають ..., як писав ..., як сказали ..., як говорив ..., як розказав ..., як сказав ...; прислів'я, крилаті слова й вирази, відомі міфи, біблійні вислови.

Оцінність – це модусна категорія, яка виражає авторське, позитивне чи негативне, ставлення до диктумного змісту в цілому або до якого-небудь з його елементів (з використанням ціннісної орієнтації).

Модуси оцінного значення досить поширені в сучасних публіцистичних текстах. Роль аксіологічних операторів при цьому виконують: дієслова оцінної семантики *нравиться/не нравится, любить/не любит, ненавидеть, радовать, радоваться, надеяться*; предикативи *хорошо (замечательно, изумительно), интересно, целесообразно/нецелесообразно, результативно, жаль, жалко*; іменники *животное, хамство, наглость, лидер, авторитет, молодец, радость, счастье*; прикметники *интересный, маленький, невеликий, мелкий, честный, порядочный, молодой, спокойный, уверенный, харизматичный, результативный*; короткі прикметники *недоволен, рад, неэффективен*; фразеологізми *слава богу, терпеть не могу*; вставні модальні слова *к сожалению, к счастью*; емоційні підсилювальні частки *ведь, вот*; модальні частки *сколько, какой*; емоційні вигук *увы, ах, эх*.

Синтаксично кваліфікативні модусні категорії виражають як за допомогою конструкцій *de re*, так і конструкцій *de dicto*. З-поміж конструкцій *de re* зафіксовано: односкладні безособові предикативні центри; односкладні означено-особові та неозначено-особові предикативні центри; неповні предикативні центри; прості двоскладні предикативні центри; прості двоскладні предикативні центри, ускладнені вставними конструкціями, однорідними додатками, присудками, обставинами, відокремленими означеннями; головні частини складнопідрядних речень.

Конструкції *de dicto* виражено такими синтаксичними засобами: односкладними номінативними предикативними центрами; односкладними безособовими предикативними центрами; односкладними означено-особовими та неозначено-особовими предикативними центрами; неповними предикативними центрами; простими двоскладними предикативними центрами.

Модусна й диктумна частини в межах висловлень пов'язані найчастіше підрядним зв'язком (з'ясувальна, часова, умовна, означальна, причинова підрядність), рідше безсполучниковим та сурядним. Вони являють собою складне синтаксичне ціле або виступають у межах складної багатокomпонентної синтаксичної конструкції. Якщо модус виражено головною частиною складнопідрядного речення, то зв'язок з диктумом здійснюється за допомогою сполучників *что, чтобы, когда, как, потому что, ли* або сполучних слів *что, который, которые, насколько*. Іноді застосовують прийом інверсії: модус перебуває в постпозиції щодо диктуму, це надає експресії всьому висловленню. Зафіксовано також випадки функціонування модусу в ролі вставного речення.

Своєрідність публіцистичних текстів зумовлює поширення кваліфікативних модусів словами-інтенсифікаторами, які посилюють модусні значення й указують на ступінь зацікавленості адресата. До них належать прислівники *очень, весьма, вполне*; займенник *самое*; вставне слово *наконец*.

Найбільш поширеними у вираженні кваліфікативних модусних категорій сучасних публіцистичних текстів є модусні дієслова модальної й оцінної семантики, модальні й оцінні предикати, також модальні слова у складі односкладних безособових предикативних центрів; односкладних означено-особових предикативних центрів; односкладних неозначено-особових

предикативних центрів; неповних предикативних центрів; простих предикативних центрів; головних частин складнопідрядних речень.

Найбільше кваліфікативних модусів зафіксовано в інформаційних жанрах газетної публіцистики. Ці жанри є найголовнішими носіями оперативної інформації; подаючи читачеві відомості про яке-небудь явище, вони сприяють формуванню у адресата максимально точної картини навколишньої реальності.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Нетреба М.М. Средства выражения авторской позиции в публицистических текстах // Система і структура східнослов'янських мов: пам'яті академіка Л.А. Булаховського : зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Гончаров (від. ред.) та ін. – К. : Знання України, 2006. – С. 42-47.

2. Нетреба М.М. Выражение категории оценки в современных публицистических текстах // Матеріали XI підсумкової науково-практичної конференції викладачів Маріупольського державного гуманітарного університету : зб. наук. пр. / за загал. редакцією К.В. Балабанова. – Маріуполь, 2009. – С. 190-192.

3. Нетреба М.М. Языковая агрессия в публицистических текстах // Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія / за заг. ред. Ф.Ф. Кейди. – Маріуполь : Видавництво МДГУ, 2009. – Вип. 2. – С. 256-261.

4. Нетреба М.М. Некоторые аспекты изучения модусных категорий высказывания // Східнослов'янська філологія : зб. наук. пр. Сер. Мовознавство. – Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2009. – Вип. 16. – С. 232-242.

5. Нетреба М.М. О соотношении оценочности, эмоциональности, экспрессивности и модальности // Система і структура східнослов'янських мов: до 175-річчя Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова : зб. наук. пр. / редкол. В.І. Гончаров (відп. ред.) та ін. – Київ : "Освіта України", 2010. – С. 193-201.

6. Нетреба М.М. К вопросу об изучении категории модальности // Мова і культура : науковий журнал. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. V (130). – С. 37-45.

7. Нетреба М.М. Языковое оформление персуазивных модусных категорий в современных публицистических текстах // Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія / за заг. ред. С.В. Безчотнікової. – Маріуполь : ПринтСервіс, 2010. – Вип. 3. – С. 115-123.

8. Нетреба М.М. Вопросно-ответная конструкция как средство выражения оценки в публицистических текстах // Наукові записки Луганського національного університету. Серія "Філологічні науки" : зб. наук. пр. [Пред'явлення світу в гуманітарних дискурсах ХХІ століття] / Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ ім. Тараса Шевченка", 2010. – Вип. IX. – С. 303-311.

9. Нетреба М.М. Различие и сходство понятий «модус» и «модальность» // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. пр. / гол. ред. В.А. Зарва. – Бердянськ : БДПУ, 2010. – Вип. XXIII. – Ч. IV. – С. 234-241.

АНОТАЦІЇ

Нетреба М.М. Лексико-граматичні засоби вираження кваліфікативних модусних категорій у сучасних публіцистичних текстах (на матеріалі російськомовної преси в Україні). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертацію присвячено аналізу кваліфікативних модусних категорій та лексико-граматичних засобів їх вираження в сучасних публіцистичних текстах.

Уточнено поняття модусу висловлення; визначено сутність категорії модальності, встановлено особливості вираження модальних модусних категорій; проаналізовано вираження авторизаційних категорій; з'ясовано сутність оцінності та визначено особливості її вираження; запропоновано статистичний аналіз лексико-граматичних засобів вираження кваліфікативних модусних категорій у сучасних публіцистичних текстах.

Встановлено, що найчастіше в сучасних публіцистичних текстах для вираження кваліфікативних модусних категорій уживаються модусні дієслова модальної й оцінної семантики, модальні та оцінні предикати й модальні слова у складі односкладних безособових, означено-особових, неозначено-особових предикативних центрів, а також неповних, простих двоскладних предикативних центрів і головних частин складнопідрядних речень.

Ключові слова: публіцистичні тексти, модусні категорії, кваліфікативні модусні категорії, модальні модусні категорії (персуазивні модусні категорії, предметно-модальні модусні категорії), авторизаційна модусна категорія, оцінні модусні категорії (модуси із загальнооцінними значеннями, модуси з частковооцінними значеннями).

Нетреба М.М. Лексико-грамматические средства выражения кваліфікативных модусных категорій в современных публицистических текстах (на материале русскоязычной прессы в Украине). – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 – русский язык. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Дисертація посвящена рассмотрению кваліфікативных модусных категорій и их лексико-грамматических средств выражения в современных публицистических текстах.

Кваліфікативные категории модуса позволяют понять, как через установление позиции говорящего, квалификацию им своей точки зрения высказываемое соотносится с действительностью, каким образом в этом случае информация с позиции автора подвергается переосмыслению.

Для рассмотрения лексико-грамматических средств выражения кваліфікативных модусных категорій выбран публицистический текст, для него актуальны следующие прагматические вопросы: воздействие высказывания на адресата: расширение информированности адресата; изменения в эмоциональном состоянии, взглядах и оценках адресата; влияние на совершаемые им действия и т.д.; оценка автором общего фонда знаний, конкретной информированности, интересов, мнений и взглядов, психологических состояний, особенностей характера и способности понимания адресата; отношение автора к тому, что он сообщает: оценка содержания высказывания (его истинность или ложность, несерьезность и т.д.); организация высказывания в соответствии с тем, чему в сообщении придается наибольшее значение и т.д.

Уточнено содержание понятия модуса высказывания; определена сущность категории модальности, характеристика оформления модальных модусных категорій;

проанализировано оформление авторизационных модусных категорий; определена сущность оценочности, выявлено оформление оценочных модусных категорий; дан статистический анализ лексико-грамматических средств выражения квалификативных модусных категорий в современных публицистических текстах.

Установлено, что наиболее употребительными при оформлении квалификативных модусных категорий в современных публицистических текстах являются модусные глаголы модальной и оценочной семантики, модальные и оценочные предикаты и модальные слова в составе односоставных безличных предикативных центров; односоставных определенно-личных предикативных центров; односоставных неопределенно-личных предикативных центров; неполных предикативных центров; простых двусоставных предикативных центров; главных частей сложноподчиненных предложений.

Результаты проведенного исследования способствуют углублению знаний о модусных категориях высказывания; позволяют выявить особенности языковой реализации данных категорий на лексико-фразеологическом, морфологическом и синтаксическом уровнях; могут стать фрагментом современного языкознания и быть использованы в смежных научных направлениях: прагмалингвистике, функциональной стилистике, медиалингвистике и теории журналистского творчества.

Ключевые слова: публицистические тексты, модусные категории, квалификативные модусные категории, модальные модусные категории (персуазивные модусные категории, предметно-модальные модусные категории), авторизационная модусная категория, оценочные модусные категории (модусы с общеоценочными значениями, модусы с частичнооценочными значениями).

Netreba M.M. Lexico-grammatical means of expressing qualificative modus categories in modern publicistic texts (based on the Russian periodicals in Ukraine). – Manuscript.

The thesis is submitted as partial fulfillment of requirements for the Candidate of Philology Degree in specialization 10.02.02. – the Russian Language. – Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2011.

The author of the thesis studies qualificative modus categories and their lexico-grammatical means of expressing in modern publicistic texts.

Conceptual approach to the problem above lies in specifying modus of the utterance, the essence of modality and peculiarities of using modal modus categories.

Special attention is devoted to the role of authorizative and evaluating modus categories in modern publicistic texts by means of statistic analysis of lexico-grammatical means to express qualificative modus categories.

The author comes to the conclusion that modus verbs of modal and evaluating semantics, modal and evaluative predicatives and modal words being components of : one-member impersonal predicative centres; one-member definite-personal predicative centres; one-member indefinite-personal predicative centres; incomplete predicative centres; simple two-member predicative centres; main parts of compound sentences proved to be the most frequently used in qualificative modus categories format.

Key words: publicistic texts, modus categories, qualificative modus categories, modal modus categories (persuasive modus categories, subjective modal modus categories), authorization modus category, evaluative modus categories (modus with general evaluative meanings, modus with partially evaluative meanings).

Підписано до друку 22.08.2011 р. Формат 60х90/16. Папір типографський.
Офсетний друк. Умови. друк. арк. 0.9. Тираж 120 прим. Замовлення №335.1

МФ ООО «Типографія «Новий світ»

87500, м. Маріуполь, вул. Красноякська, 2

Св. № 807 від 13.02.2002 р.

